

КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкриваються критерії та показники економічної культури майбутніх фахівців економічної сфери, з урахуванням усвідомлення ними ціннісних орієнтацій економічної діяльності як основи розвитку суспільства та особистості. Визначаються рівні сформованості економічної культури, які дозволяють визначити професійно-психологічний портрет майбутнього економіста на основі компетентнісного підходу та сформулювати педагогічні завдання щодо формування економічного мислення, економічної свідомості та економічної активності, професійної, комунікативної та психологічної компетентності.

Ключові слова: критерії економічної культури, показники економічної культури, рівні сформованості економічної культури.

Постановка проблеми. Сучасна система економічної освіти в Україні має значний соціально-педагогічний потенціал, який дозволяє створити новий тип фахівця із високим рівнем сформованості економічної культури для соціально-економічної реальності сьогодення. Все це потребує проведення додаткових досліджень, спрямованих на виявлення інноваційних механізмів розвитку та удосконалення шляхів економічної освіти, що забезпечить інтеграцію та взаємодію всіх її учасників.

Мета статті. Ефективність формування економічної культури студентів економічних спеціальностей потребує визначення рівнів сформованості даного феномену. Тому першочерговим завданням нашого дослідження було розробка основних критеріїв та показників економічної культури.

Результати теоретичного дослідження. Аналіз наукової літератури та вивчення досвіду економічної освіти дозволив виявити основні підходи щодо визначення основних показників економічної культури. Ю. Балашова у дисертаційному дослідженні "Педагогічні умови формування економічної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників" під час розробки критеріїв сформованості економічної культури офіцерів-прикордонників за основу взяла три показника: мотиваційно-ціннісний (прагнення до вдосконалення професійної компетентності, набуття економічних умінь і навичок); інформаційно-пізнавальний (володіння основними поняттями і принципами макроекономічного та мікроекономічного аналізу, орієнтування у змісті основних економічних проблем, розуміння економічних явищ та їхнього взаємозв'язку); операційно-діловий (володіння способами діяльності в умовах ринкової економіки, уміння оцінювати свою поведінку, уміння самостійно приймати рішення) [1].

Методика та процедура дослідження. Для визначення рівня сформованості професійної підготовки, зокрема економічної культури, основних критеріїв та показників економічної культури економіста та на цій основі замір рівнів її сформованості, нами були використані методи теоретичного аналізу фахової та педагогічної літератури, опитувальні методи (бесіди та інтерв'ю за програмою керівників підприємств та структурних підрозділів; анкетування працівників різних категорій, для з'ясування мотивації вибору професії, ступеню задоволеності працею, умовами роботи, взаємовідносини у колективі), спостереження; незалежних характеристик та експертних оцінок; метод самооцінки (проводилися опитування працівників для з'ясування рівня самооцінки сформованих якостей та професійної готовності до економічної діяльності в цілому).

Аналіз результатів дослідження. У нашому дослідженні ми виходили з того, що організація навчальної діяльності в системі вищої економічної освіти має професійну спрямованість, сприяє систематизації, поглибленню і практичному застосуванню теоретичних знань, дозволяє інтегрувати складові цієї діяльності у професійній підготовці та з окреслених у попередніх параграфах компонентів економічної культури студентів економічних спеціальностей: мотиваційного, когнітивного, технологічного, комунікативного.

Реалізація цих компонентів передбачає необхідність визначення рівня сформованості економічної культури студентів. В зв'язку з цим виникає потреба визначити критерії і показники оцінки її сформованості.

У процесі визначення критеріїв і показників економічної культури ми враховували усвідомлення студентами ціннісних орієнтацій економічної діяльності як основи розвитку суспільства та особистості, а також рівень професійної спрямованості, що сприяє розумінню ними значення економічних знань, умінь та навичок у навчальній та професійній діяльності; знання економічних законів, явищ, понять, основних принципів функціонування ринкової економіки та уміння використовувати їх у практичній діяльності; систему мотивів, яка стимулює проектування життєвих прагнень студентів у відповідності до

загальнолюдських та економічних цінностей, прийняття рішень у нестандартних ситуаціях та участі у науково-дослідницькій роботі; поведінкове ставлення до навчальної та економічної діяльності; індивідуально-психологічні якості особистості, що сприяють досягненню поставлених цілей та самовдосконаленню.

З метою визначення критеріїв, що свідчать про наявність сформованої економічної культури нами проведено анкетування незалежних експертів на предмет визначення якостей особистості, які є важливими для професійної діяльності фахівців економічної сфери. У якості експертів виступали фахівці підприємств та викладачі економічних дисциплін. Дані, отримані під час анкетування на етапі констатуючого експерименту показали, що для економістів найбільш значущими є комплекс якостей особистості, який включає творчість у професійній діяльності, системне мислення, самостійність у прийнятті рішень та інші.

Особливе значення в професійній підготовці надається формуванню професійних компетенцій, до яких відносяться: розуміння основних економічних явищ та закономірність їх розвитку (як нар рівні підприємства так і суспільства в цілому), усвідомлення сутності господарських операцій, теорії і принципів побудови бухгалтерського обліку; розуміння механізмів функціонування сфери фінансів, грошового обігу та кредитних відносин; знання загальних особливостей формування регіональної економічних відносин; уміння аналізувати та спів ставляти альтернативні варіанти розвитку підприємств; прогнозувати можливі наслідки впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на основі всебічного аналізу економічних процесів; професійна культура ділового спілкування, навички роботи в команді, готовність до партнерства та взаємодії; здатність використовувати професійно-профільовані знання, уміння і навички в галузі економіки і підприємництва.

В ході констатуючого експерименту нами визначені рівні сформованості економічної культури студентів, які мають наступні якісні характеристики:

– *репродуктивний (низький) рівень* характерний для студентів, які володіють знаннями на рівні уявлення, поверхово орієнтуються у змісті основних економічних проблем, недостатньо чітко усвідомлюють сутність економічних понять, необхідних для розуміння економічних процесів і явищ та ефективного виконання професійно-економічної діяльності. Такий рівень не дає можливості висловлювати компетентні судження стосовно існуючих актуальних економічних проблем та шляхів їх розв'язання. Студенти не завжди усвідомлюють важливе значення економічної культури в контексті професійної підготовки й не прагнуть до її підвищення.

– *конструктивний (середній) рівень* – студенти володіють знаннями на рівні можливості вибору з кількох альтернативних варіантів. Вони здатні виконувати типові економічні завдання за алгоритмом та заданою послідовністю, виправляти допущені неточності, приймати рішення на основі аналізу поточної економічної інформації, виконувати практичні завдання за зразком (інструкцією). Здебільшого усвідомлюють важливість формування економічної культури та оцінюють свою поведінку з погляду її економічної ефективності. Пізнавальний інтерес в системі професійної підготовки носить циклічний характер, в окремих випадках, в разі зацікавленості, проявляють активність. Мотиви навчально-пізнавальної діяльності як передумови формування економічної культури носять прагматичний характер.

– *творчо-евристичний рівень* – це системні ґрунтовні знання, наповнені особистісно-значущим змістом. Студенти демонструють критично-аналітичний рівень мислення, що дозволяє усвідомлювати економічні явища та процеси, формувати власну аргументовану позицію, самостійно порушувати і вирішувати актуальні економічні проблеми, аналізувати та систематизувати наукові знання, вирішувати економічні завдання нестандартними методами і способами, прогнозувати та передбачувати результати власних рішень та дій. Цій категорії студентів властивий високий рівень організації розумової праці і сформованості евристичного економічного мислення. Вони добре усвідомлюють значущість економічної культури для майбутньої діяльності фахівця, проявляють об'єктивність в оцінці її рівня і прагнуть вдосконалення професійної компетентності. Студенти активні в особистісному самовизначенні та самореалізації як в навчальній діяльності, так і в професійній економічній сфері. Вони проявляють високу сформовану позитивну мотивацію, яка спрямована на впровадження економічних цінностей і якостей у різних сферах життєдіяльності.

Результати даних анкетування випускників економічних спеціальностей зведені в таблиці 1.

Аналіз результатів дослідження економічної культури, її структурних компонентів (спеціальні економічні знання, економічні цінності, економічне мислення і свідомість, економічна поведінка), визначення критеріїв і показників рівня сформованості економічної культури дозволив нам визначити професійно-психологічний портрет спеціаліста економічної сфери діяльності на основі компетентнісного підходу.

Компетентність особистості розглядається нами як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів виконання діяльності, досвіду практичного використання знань, умінь та навичок, характеристик мислення, які забезпечують здатність приймати ефективні рішення, діяти раціонально та інше).

Критерії, показники і рівні сформованості економічної культури студентів

Критерії	Показники та їх ознаки
Розуміння цілей, завдань професійної економічної діяльності	Мотиваційний – усвідомлення мети та соціального значення професійної діяльності; – ставлення та задоволеність вибором економічної спеціальності
Теоретична професійна підготовка	Змістовий – сформованість соціально-гуманітарних знань; – сформованість знань з дисциплін професійного спрямування; – уміння застосовувати набуті знання для вирішення професійних завдань у різних конкретних ситуаціях
Практична готовність майбутнього фахівця до професійної діяльності	Практично-орієнтовний – ступінь оволодіння практичними вміннями та навичками; – ступінь ділової активності у сфері навчальної та професійної діяльності
Сформованість професійних якостей	Професійно-орієнтований – ступінь розвитку професійної комунікативності; – ступінь розвитку морально-етичних якостей на розумовому та поведінковому рівні; – нестандартність економічного мислення у прийнятті управлінських рішень; – відповідальність
Рівні	– <i>репродуктивний</i> ; – <i>конструктивний</i> ; – <i>творчо-евристичний</i>

Компетентність особистості спеціаліста проявляється в професійній діяльності та професійному спілкуванні. Професійна компетентність фахівців розуміється як сукупність спеціальних знань, набутих ними, у поєднанні з вміннями і навичками, їх застосування при виконанні професійних функцій. Знання виступають лише необхідним базисом, який може бути використаний за наявності у фахівця певних особистих якостей, які розкривають мотиваційну, інтелектуальну, емоційну, волюву та інші його сторони. Професійна компетентність відповідно включає здібності, що необхідні для здійснення діяльності та спілкування. Конкретний вибір вказаних показників визначається сутністю професійної діяльності, її змістом.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз проведеного констатуючого дослідження дозволив зробити висновки, що необхідними складовими успіху "економічної" людини становлять професійна, комунікативна та психологічна компетентності. *Професійна компетентність* забезпечує особливу динаміку у сприйнятті та використанні отриманої інформації, прийняття на її підставі ефективних рішень. *Комунікативна компетентність*, як інтегративна властивість особистості, дозволяє швидко та легко зорієнтуватися та адаптуватися в сфері міжособистісних стосунків, професійної взаємодії з партнерами, налагодженні ділових стосунків. *Психологічна компетентність* передбачає здатність людини розуміти самого себе та інших людей, розуміння мотивів, цілей, потреб та інтересів партнерів по взаємодії, вміння встановити контакт із співрозмовником, викликати довіру, переконувати, керувати своїм емоційним станом.

Визначені якості особистості фахівці зумовили постановку педагогічних завдань: формування економічного мислення; формування економічної свідомості та економічної активності; формування професійної, комунікативної та психологічної компетентності; формування вмінь і навичок взаємодії, співпраці, партнерства.

Використані джерела

1. Балашова Ю. В. Педагогічні умови формування економічної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників: дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 / Балашова Юлія Валеріївна. – Хмельницький, 2002. – 188 с.

2. Дзундза А. І. Теоретичні та методичні засади формування соціоекономічної культури студентів вищих навчальних закладів [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Дзундза Алла Іванівна ; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2005. – 472 с.
3. Заславская Т.И. Экономическая культура как регулятор функционирования и развития экономики / Т.И. Заславская, Р.В. Рывкина // Социология экономической жизни: очерки теории. – Новосибирск, 1991.
4. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – [вид 2-ге, доп.]. – К. : КНЕУ, 2003. – 298 с.
5. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта в Україні. – 2004. – 23 січня. – С. 4-5.
6. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
7. Матвеев С. О. Економічна соціологія : підручник / С. О. Матвеев, Л. І. Лясота. – Суми : Університетська книга, 2006. – 184 с.
8. Мороз О. В. Методологічні проблеми економічної освіти в Україні / О. В. Мороз, Н. П. Карачина // Збірник наукових праць / Під заг. ред. І.М. Бендери, С.Б. Слободяна. – Кам'янець-Подільський, 2011. – С. 314-317.
9. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах: кол. монографія / [В. П. Андрущенко, Н. О. Дивинська, Б. І. Корольов, М. М. Левшин, В. І. Луговий, О. П. Муковіз] / заг. ред В. П. Андрущенко, В. І. Луговий. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 254 с.
10. Пархоменко В. В. Проблеми формування економічної культури як регулятивного фактора професійної діяльності майбутнього економіста / В. В. Пархоменко, Г. Б. Черушева // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових доповідей за матеріалами XXI Міжнародної науково-практичної конференції "Перспективні шляхи й напрями вдосконалення освітньої системи у світлі Болонського процесу" 16-19 листопада 2010 р. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – Вип. 2 (21) – Ч.1 – С. 323-334.
11. Тандир Л. В. Формування економічної культури студентів промислово-економічного коледжу в професійній підготовці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тандир Лариса Володимирівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 283 с.

Parkhomenko V.

CRITERION-LEVEL ANALYSIS OF ECONOMIC CULTURE

The article reveals the criteria and indicators of future economic culture of specialists' economic sphere, given their awareness of the value orientations of economic activity as the basis of society and the individual. Defined levels of formation of economic culture for determining vocational and psychological portrait of the future in economics.

To determine the level of training methods formation we have used theoretical analysis of professional and pedagogical literature, questionnaires methods (conversation and interview under the program managers and structural units, questioning employees of different categories to determine the motivation of career choices, the degree of job satisfaction, working conditions, relationships in the team) observation; independent characteristics and expert evaluations; method of self-assessment (conducted a survey of employees to determine the level of self-generated qualities and professional preparedness of economic activity in general.

In the course of ascertaining experiment, the following levels of formation of economic culture of students were defined: reproductive (low) level; structural (average) level and creative heuristic.

Analysis of economic research culture and its structural components, defining the criteria and indicators of economic culture formation allowed us to determine professionally-psychological portrait specialist economic scope of the competency-based approach.

Ascertaining experiment proved that the necessary ingredients for success "economic" rights are professional, communicative and psychological competence. Determined qualities of specialist's personality led to the formulation of educational problems: the formation of economic thought; formation of economic mind and economic activity; formation of professional, communicative and psychological competence; development of skills of interaction, cooperation and partnership.

Key words: *criteria of economic culture, indicators of economic culture, levels of economic culture.*

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014